econ___2023___

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

МІСЦЕВІ ФІНАНСИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В УКРАЇНІ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:
студентка VI курсу, групи 672-3
денної форми навчання
спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
Андрушко Наталія Сергіївна _____

Керівник:
доцент кафедри фінансів і кредиту
Бак Наталія Андріївна _____

До захисту допущено на засіданні кафедри
протокол № 4 від 28 листопада 2023 р.

Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____проф. Нікіфоров П.О.

Чернівці-2023

АНОТАЦІЯ

Андрушко Н.С. Місцеві фінанси в умовах економічних перетворень в Україні. - Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, Чернівці, 2023. 63 с.

У кваліфікаційній роботі розкрито теоретико-методологічні аспекти функціонування фінансів органів місцевого самоврядування, проаналізовано стан фінансів органів місцевого самоврядування Мамаївської територіальної громади в 2018-2022 роках, обґрунтовано перспективи розвитку фінансів органів місцевого самоврядування в Україні.

Ключові слова: орган місцевого самоврядування, територіальна громада, фінансове забезпечення, місцеві бюджети, дотаційність.

SUMMARY

Andrushko N.S. Local finance in the conditions of economic transformations in Ukraine. - Manuscript. Qualification work for obtaining the second (master's) level of higher education in specialty 072 "Finance, banking and insurance". Chernivtsi National University named after Yu. Fedkovicha, Chernivtsi, 2023. 63 p.

The qualification work revealed the theoretical and methodological aspects of the functioning of the finances of local self-government bodies, analyzed the state of finances of the local self-government bodies of the Mamaiv territorial community in 2018-2022, substantiated the prospects for the development of the finances of local self-government bodies in Ukraine.

Keywords: local self-government body, territorial community, financial support, local budgets, subsidization

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання чужих ідей, результатів і текстів наукових досліджень мають посилання на відповідне джерело.

_____ Н.С. Андрушко

ЗМІСТ

Вступ……...……..3
Розділ 1. Теоретико-методологічні аспекти функціонування місцевих фінансів…….……6
1.1 Суть місцевих фінансів та їх роль у фінансовій системі країни……...…….6
1.2 Характеристика інститутів місцевих фінансів в Україні…….10
1.3 Методологічні та законодавчі основи акумулювання та використання фінансових ресурсів на місцевому рівні…….…….15
Висновки до розділу 1…….……..22
Розділ 2 Стан розвитку фінансів Мамаївської територіальної громади в 2018-2022 роках……..…….23
2.1 Мамаївська територіальна громада як базовий суб'єкт місцевих фінансів……...……23
2.2 Оцінка бюджетних ресурсів територіальної громади…….…….26
2.3 Аналіз неподаткових способів фінансового забезпечення розвитку територіальної громади……...……..36
Висновки до розділу 2…….……..39
Розділ 3 Напрями розвитку місцевих фінансів в Україні в сучасних умовах…….40
3.1 Перспективи нарощування дохідного потенціалу в системі місцевих фінансів……..……40
3.2 Можливості підвищення ефективності використання фінансових ресурсів територіальних громад…….……47
Висновки до розділу 3……..……54
Висновки……..……..55
Список використаних джерел……..…….58
Додатки ……..63

ВСТУП

Актуальність роботи. Обумовлена тим, що в сучасних умовах для забезпечення належного функціонування всіх ланок національної бюджетної системи, значна увага приділяється формуванню місцевих фінансів. На сучасному етапі, враховуючи як існуючі виклики, так і певні можливості, існує потреба у нових підходах до формування системи місцевих бюджетів, модернізації основних складових основних складових фінансової системи місцевих органів влади в умовах проведення відповідних урядових реформ і децентралізації фінансових ресурсів, вирішення першочергових завдань, пов'язаних із удосконаленням методів та прийомів використання фінансових ресурсів територіальних громад різних рівнів, починаючи від сільських та закінчуючи міськими громадами, змін у податковому, бюджетному законодавстві та безпосередньо в міжбюджетних відносинах.

Важливе значення в забезпеченні належного функціонування держави відіграє належне фінансове забезпечення, яке передбачає збалансованість видаткової та дохідної частин. Необхідно враховувати, що загальнодержавний бюджет складається з бюджетів нижчого рівня, наприклад з місцевих. Саме тому, особливо в сучасних умовах, пов'язаних спочатку з децентралізацією та суттєвим розширенням можливостей, а потім, з початку повномасштабного вторгнення, з введенням військового стану та систематичними обмеженнями зі сторони центральної влади, системі місцевих фінансів має приділятися особлива увага.

Мета роботи. Полягає у теоретичному та практичному вивченні особливостей формування, розподілення та використання місцевих фінансів в сучасних умовах.

В процесі написання роботи необхідно виконати наступні завдання:

- ознайомитися з сутністю місцевих фінансів та їх роль у фінансовій системі країни;

- охарактеризувати інститути місцевих фінансів, які функціонують в Україні;

- розглянути методологічні та законодавчі основи акумулювання та використання фінансових ресурсів на місцевому рівні;

- оцінити стан розвитку фінансів Мамаївської територіальної громади в 2018-2022 роках;

- провести аналіз небюджетних способів фінансового забезпечення розвитку територіальної громади;

- розглянути можливості розвитку місцевих фінансів в Україні в сучасних умовах.

Об'єкт дослідження сформульовано як систему економічних відносин, які виникають між органами державної влади,з одного боку, та місцевої влади, з іншого, у сфері місцевих фінансів та особливостей їх використання.

Предмет дослідження - це теоретико-методологічні аспекти, методичні підходи розвитку фінансів Мамаївської територіальної громади (Чернівецька область).

Методологічна база - нормативно-правові акти, що регулюють сферу функціонуванн місцевих бюджетів і міжбюджетних відносин, а також наукові статті українських і зарубіжних вчених.

Під час написання роботи використовувалися роботи таких вчених як: Боковикова В.О., Венцель В.Т., Заруцька О.П., Кузьмак О.М., Павлючук Т.С., Радіонов Ю.Д., Стрижак Є.Ю., Ярошенко В. І.

Методи магістерського дослідження. Досягнення мети дослідження методологічно базувалося на опрацюванні законодавчо-нормативних актів, що регулюють діяльність органів місцевого самоврядування, аналітичних монографічних, статистичних джерел. При цьому використані загальні та спеціальні методи наукового дослідження, а саме: метод статичного порівняння та аналізу, табличного, графічного зображення та структурно-функціонального аналізу.

Інформаційна база - офіційна статистична звітність Мамаївської територіальної громади за 2018-2022 роки, частина якої наведена в додатках до роботи.

Особистий внесок магістра. Магістерське дослідження проведено самостійно та одноосібно під науковим керівництвом викладача кафедри фінансів і кредиту.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 62 сторінки тексту, основний зміст роботи викладено на 57 сторінках. Робота містить 4 таблиці й 6 рисунків, список використаних джерел включає 45 найменувань.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ

1.1 Суть місцевих фінансів та їх роль у фінансовій системі країни

Забезпечення повноцінного функціонування держави неможливе без забезпечення належного функціонування місцевого самоврядування, діяльність якого, в свою чергу, забезпечується місцевими фінансами. В Україні формами місцевих фінансів є фінанси територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад. В умовах ринкових відносин перелік питань, які правова держава вважає за доцільне передати для розв'язання місцевим органам влади, зростає дедалі більше. Але для виконання таких завдань потрібні відповідні ресурси [8,10].

Це і є об'єктивною причиною для функціонування місцевих фінансів, яка на законодавчому рівні регулюється Конституцією України, Бюджетним та Податковими кодексами, Законами України «Про місцеве самоврядування» та «Про державний бюджет на рік».

У Конституції України, прийнятій Верховною Радою України 28 червня 1996 року, дається тлумачення поняття «місцеве самоврядування», окреслено складові матеріальної і фінансової бази місцевого самоврядування, вказано основні підходи до формування і використання коштів місцевих бюджетів. У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», ухваленому 21 травня 1997 року на розвиток положень Конституції України та відповідно до вимог ратифікованої Україною 1996 року Європейської хартії місцевого самоврядування, визначено систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні і засади його організації та діяльності, правовий статус і відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування.

У законах про Державний бюджет України проводиться уточнення складу доходів загального і спеціального фондів місцевих бюджетів, визначається механізм надання додаткових дотацій місцевим бюджетам із державного бюджету, встановлюються розміри коефіцієнтів вирівнювання [9,18].

Радіонов Ю.Д. розглядає місцеві фінанси як: «систему формування, розподілу та подальшого використання фінансових ресурсів з метою забезпечення виконання місцевими органами влади покладених на них завдань (як власних, так і делегованих), спрямованих на належне забезпечення життєдіяльності міста» [35, с. 244].

Місцеві органи влади та наявні у них фінанси мають вплив на економіку та соціальну сферу держави:

1. До фінансових систем місцевих органів влади мобілізується значна частина валового внутрішнього продукту. Через зазначені системи здійснюються розподіл і перерозподіл певної частини ВВП. Це означає, що одночасно із державним регулюванням економічної та соціальної сфер здійснюється їх комунальне (муніципальне) регулювання. Місцеві органи влади в межах своєї компетенції здійснюють також нормативне (правове) регулювання соціально-економічної діяльності, тобто встановлюють певні правила поведінки суб'єктів господарювання [36, с. 25].

2. Місцеві фінанси виступають у якості фіскальних інструментів.

3. Місцеве самоврядування та держава виступають у якості надавачів громадських послуг. Між ними розподілені завдання, а також відповідальність за організацію процесу надання відповідних послуг.

4. Місцеві фінанси є інструментом для забезпечення економічного зростання, їх вплив здійснюється через капітальні витрати, діяльність на ринку позичкового капіталу, нерухомості та землі [11, 39].

Фінансово-економічною базою формування місцевих фінансів на законодавчому рівні визначено:

- природні ресурси;

- місцеве господарство, комунальна та інша власність, яка виступає джерелом отримання доходів органами місцевого самоврядування та задоволення соціально-економічних потреб населення;

- фінансові ресурси, представлені місцевими бюджетами, позабюджетними коштами, коштами територіально-громадського самоврядування [42, 45].

Розгляд особливостей формування та використання місцевих фінансів неможливо проводити відокремлено від державної фінансової системи. Отже, функції фінансів різного рівня мають тісний взаємозв'язок. Основні функції, притаманні фінансам місцевого рівня, відображені на рис.1.1.

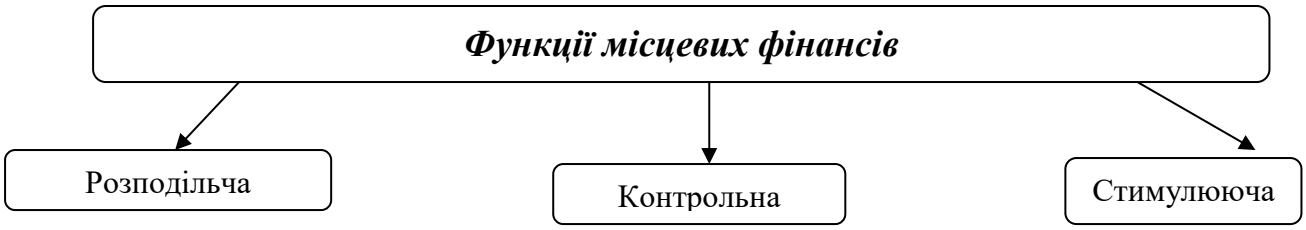

Рис. 1.1 Основні функції місцевих фінансів

Розподільча функція місцевих фінансів виявляється в порядку формування доходів і видатків місцевих бюджетів, формуванні цільових фондів органів місцевого самоврядування, за допомогою яких проходить складний процес забезпечення їх фінансовими ресурсами, необхідними для виконання покладених на органи місцевого самоврядування функцій і завдань. Кошти, які акумулюються у місцевих бюджетах і цільових фондах, розподіляються і використовуються для задоволення різноманітних місцевих потреб. Крім того, через систему міжбюджетних відносин фінансові ресурси, акумульовані на обласному і районному рівнях, перерозподіляються між

окремими адміністративно-територіальними одиницями з метою проведення фінансового вирівнювання [5, 11].

Реалізація контрольної функції місцевого самоврядування полягає у складанні проєктів місцевих бюджетів, їх розгляді та подальшому затвердженні та проявляється під час виконання бюджетів та складання відповідної звітності, забезпечення контролю за процесом формування та використання бюджетних коштів. Сфера дії цієї функції не обмежується лише місцевим рівнем, а спрямована й на інші фонди грошових коштів, а також загалом на фінансові ресурси, які місцеве самоврядування має в наявності [13, с. 65].

Катан Л.І., Качула С.В., Демчук Н.І., Павлова Д.К. вважають, що: «Контрольна функція передбачає також забезпечення прогнозованих пропорцій розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів, забезпечення їх цільового використання» [21, с. 8.].

Стимулююча функція місцевих фінансів полягає у формуванні таких умов, за настання яких місцеві органи зацікавлені у зростанні обсягів доходів, залученні додаткових надходжень, заохоченні перевиконання запланованих показників надходжень загальнодержавних податків і зборів, самостійність у використанні додатково залучених коштів та інших вихідних засад, закріплених у відповідних законодавчих документах, що регламентують діяльність органів місцевого самоврядування [12].

Окрім основних, місцеві фінанси виконують ще і другорядні функції:

- виробнича реалізується завдяки формуванню фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування;

- регулююча, спрямована на забезпечення нормативного регулювання відповідних структур в процесі управління місцевими фінансами [26, 34].

Також використання місцевих фінансів базується і на певних принципах:

- обов’язковість розмежування функцій і повноважень державної та місцевої влад;

- чітких розподіл бюджетних джерел доходів та напрямків видатків;

- надання відповідних власних доходів місцевому самоврядуванню;

- забезпечення самостійності під час формування та використання ресурсів;

- забезпечення державної підтримки територіальних громад, які не можуть себе забезпечити самостійно, здійснювання фінансового вирівнювання;

- стимулювання збільшення обсягів доходів як на державному, так і на місцевому рівнях;

- забезпечення раціонального та економічного використання ресурсів;

- дотримання гласності та відкритості під час формування та використання фінансових ресурсів;

- залучення широких верств громадськості до процесу обговорення та прийняття рішень щодо формування та використання ресурсів [40, 41,44].

Отже, місцеві фінанси представлені сукупністю економічних відносин між органами державної та місцевої влади, фізичними і юридичними особами, які пов'язані із забезпеченням розподілу та подальшого перерозподілу частини вартості, створеного у суспільстві внутрішнього продукту з метою задоволення соціальних потреб населення. Використання місцевих фінансів пов'язане з сукупністю функцій та принципів, дотримання яких дозволяє забезпечувати грамотний підхід у перерозподілі коштів, створенні додаткових соціальних благ, стимулюванні подальшого розвитку.

1.2 Характеристика інститутів місцевих фінансів в Україні

Забезпечення оптимального функціонування системи місцевих фінансів неможливе без наявності спеціальних інститутів до яких належать:

- місцеві бюджети;
- місцеві податки і збори;
- цільові фонди органів місцевого самоврядування;
- муніципальний кредит;

- місцеві позики.

Центральне місце у системі місцевих фінансів займають місцеві бюджети до їх складу належать: бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування (бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань).

У місцевих бюджетах на сучасному етапі зосереджується близько третини бюджетних ресурсів країни, завдяки чому стає можливим задоволення потреб відповідних територіальних формувань. Дохідна частина бюджету складається як з власних і закріплених доходів, так і з міжбюджетних трансфертів [20, с. 118].

Перелік власних і закріплених доходів визначений у Бюджетному кодексі України на тривалу перспективу, що створює необхідні передумови для розвитку адміністративно-територіальних одиниць і здійснення перспективного планування. Надходження власних доходів не враховуються під час визначення обсягів міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам, що сприяє встановленню безпосередньої заінтересованості органів місцевого самоврядування у нарощуванні дохідної бази. Закріплені доходи місцевих бюджетів становлять основу для визначення податкової спроможності території, їх обсяги впливають на розміри бюджетних трансфертів, що надаються місцевим бюджетам з Державного бюджету України [4, 24].

Економічна природа власних доходів місцевих бюджетів представлена доходами, формування яких відбувається внаслідок дій та рішень місцевої влади та відповідають наступним вимогам:

- територіальність (зосередженість на одному місці);
- пряма залежність від дій органів місцевої влади;
- повний контроль за використанням відповідних коштів на розсуд влади.

Найбільш характерними прикладами власних доходів є: місцеві податки і збори; платежі, запроваджені органами місцевого самоврядування; доходи

від комунального майна та підприємств комунальної власності; штрафи та санкції, пов’язані зі справлянням власних доходів.

До закріплених належать доходи, які були передані до органів місцевої влади на довготривалій основі (їх передача можлива як у повному розмірі або у визначеній для всіх у бюджеті частині). Найпоширенішими варіантами є загальнодержавні податки і збори, доходи, які традиційно забезпечують формування надходжень на державному рівні (наприклад, податок на доходи фізичних осіб, надходження якого розподіляється між бюджетами різного рівня).

Крім того, у бюджети місцевого рівня надходять також кошти державного бюджету у вигляді дотацій і субвенцій, представлених для фінансування делегованих повноважень і сприяння фінансовому вирівнюванню. Також надання міжбюджетних трансфертів обумовлено недостатністю власних і закріплених коштів для фінансування видатків органів місцевого самоврядування (субвенції, дотації вирівнювання, кошти, які передаються до Державного бюджету, та місцевих бюджетів) [1, с. 56].

Формування частини доходів місцевих бюджетів обов’язково здійснюється за рахунок податків та зборів, перелік яких визначається нормами чинного законодавства. Органи місцевого самоврядування наділені правами щодо запровадження місцевих податків та зборів, встановлення розмірів ставок та надання пільг окремим категоріям платників. Але, не дивлячись на наявність значного переліку місцевих податків та зборів, вони не мають суттєвого впливу як у формуванні дохідної частини бюджету, так і загалом у забезпеченні фінансової спроможності [28, с. 387].

У процесі витрачання коштів місцевих бюджетів яскраво виявляється зміст основних функцій і завдань, що виконують органи місцевого самоврядування. Склад, структура і динаміка бюджетних видатків віддзеркалюють державні, регіональні та місцеві пріоритети соціально-економічного розвитку. Бюджетні видатки дають можливість розкрити економічну сутність місцевих бюджетів як фінансової бази місцевого

самоврядування, існування якого підпорядковано вирішенню основного завдання — забезпечення населення суспільними послугами, всебічний і гармонійний розвиток всіх територій країни [7].

Ще одним фінансовим інститутом є цільові фонди органів місцевого самоврядування, функціонування яких впродовж майже усього періоду незалежності України розглядається як спірне. Це обумовлено тим, що на початкових етапах відновлення місцевого самоврядування, відповідним органам надавалося право на утворення та використання позабюджетних фондів, але поступово вони включалися до складу відповідних бюджетів. Впродовж останніх років приблизно 1% сукупних доходів місцевих бюджетів був сформований за допомогою відрахувань до цільових фондів.

Самостійним інститутом місцевих фінансів є комунальний (муніципальний) кредит – сукупність економічних відносин, що виникають між органами місцевого самоврядування, з одного боку, та фізичними і юридичними особами – з іншого боку, за яких місцеве самоврядування виступає частіше у ролі позичальника, рідше – кредитора. Чинне законодавство передбачає можливість створення місцевими радами комунальних банків та інших фінансово-кредитних установ.

Найбільш поширеною формою комунального кредиту є місцеві запозичення. У зарубіжних країнах практика місцевих запозичень досить поширена, а облігації органів місцевої влади користуються попитом і довірою у населення, держава все одно сприяє здійсненню місцевих запозичень [2, с. 92].

Якщо аналізувати місцеві позики, їх випуск в Україні не має систематичного характеру, що обумовлено нестабільністю умов для проведення господарської діяльності, недосконалим та суперечливим характером законодавчої бази, недостатнім рівнем розвитку законодавчої бази, відсутністю необхідної інфраструктури. При цьому, на сучасному етапі прийнято виділяти 2 основні групи муніципальних позик, які доповнюють одне одного:

- позики, спрямовані на покриття тимчасових касових розривів, які виникають під час виконання місцевих бюджетів;

- запозичення до бюджетів розвитку органів місцевого самоврядування.

Посилаючись на статтю 16 та 74 Бюджетного кодексу України позики обов'язково мають відповідати наступним вимогам, зазначеним в Бюджетному кодексі:

- «Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, міські, селищні та сільські ради мають право здійснювати місцеві внутрішні та місцеві зовнішні запозичення. Право на здійснення місцевиз запозичень належить обласній раді, міській, селищній, сільській територіальній громаді в особі керівника місцевого фінансового органу за дорученням обласної, міської, селищної, сільської ради;» [4].

Крім того, на місцевому рівні необхідно проводити діяльність щодо управління матеріальною та фінансовою базою. Однією зі складових у цьому випадку є об'єкти на які виникає право комунальної власності (наприклад, рухоме і нерухоме майно, земля, природні ресурси, підприємства, установи та організації, житловий фонд, нежитлові приміщення). Більша частина цих об'єктів утримується за допомогою коштів місцевих бюджетів, а окремі об'єкти (наприклад, комунального та житлового господарства) отримують дотації з бюджетів місцевого рівня.

Отже, забезпечення ефективного використання місцевих фінансів можливе лише за умови грамотного та оперативного управління ними. Саме тому особлива увага у цьому випадку має приділятися інститутам місцевих фінансів: місцеві бюджети, місцеві податки і збори, цільові фонди органів місцевого самоврядування, комунальний кредит, місцеві позики. Кожний із зазначених інститутів має певні особливості функціонування у зв'язку з чим виникає потреба у їх збалансованому використанні для досягнення як короткострокових, так і довгострокових цілей та забезпечення належного рівня життєдіяльності.

1.3 Методологічні та законодавчі основи акумулювання та використання фінансових ресурсів на місцевому рівні

Забезпечення оптимального акумулювання та використання фінансових ресурсів на місцевому рівні забезпечується на підставі наступних нормативно-правових актів: Конституцією України, Бюджетним кодексом, Законами України «Про місцеве самоврядування» та Закон України «Про співробітництво територіальних громад».

В Конституції знайшли відображення найважливіші фінансові аспекти забезпечення функціонування інституту місцевого самоврядування. Зокрема, у ній вказано, що матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об’єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних та обласній рад.

Конституція надає можливість територіальним громадам об’єднувати на договірних засадах об’єкти комунальної власності, кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ. Важливим є положення основного закону про те, що держава фінансово підтримує місцеве самоврядування, бере участь у формуванні доходів відповідних бюджетів. Крім того, відзначено, що витрати органів місцевого самоврядування, які виникають унаслідок рішень державної влади, компенсує держава.

У Конституції України також вказано, що органам місцевого самоврядування можуть бути надані законом окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету в установленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності [18].

Аналізуючи Закон України «Про місцеве самоврядування», необхідно звернути увагу на можливість місцевих органів влади самостійно розробляти, затверджувати та у подальшому виконувати певні місцеві бюджети у відповідності до існуючих норм. При цьому не допускається втручання у цей процес органів державної влади. Але, на законодавчому рівні встановлено, що держава фінансово підтримує місцеве самоврядування, бере участь у формуванні доходів місцевих бюджетів, здійснює контроль за законним, доцільним, економним, ефективним витрачанням коштів і належним їх обліком. Держава гарантує органам місцевого самоврядування дохідну базу, достатню для забезпечення населення послугами на рівні мінімальних соціальних потреб [8, 10].

У випадках, коли доходи від закріплених за місцевими бюджетами загальнодержавних податків і зборів перевищують мінімальний розмір місцевого бюджету, держава вилучає з цього бюджету до державного бюджету частину надлишку в установленому порядку. Законом передбачено визначення мінімальних розмірів місцевих бюджетів на основі нормативів бюджетної забезпеченості на одного жителя, які мають ураховувати економічний, соціальний, природний та екологічний стан територій, а також виходячи з рівня мінімальних соціальних потреб.

Важливим є і закріплення на законодавчому рівні найбільш важливого принципу функціонування бюджетів місцевого рівня самостійність, яка гарантується наявністю власних, а також залучених коштів. При цьому бюджети місцевого рівня повинні бути спроможними для забезпечення виконавчими органами реалізації повноважень, а також надання відповідних послуг населенню.

2 червня 2001 року був ухвалений Бюджетний кодекс України, який розв’язав основні попередні проблеми, а саме:

1. Встановивши прямі взаємовідносини між бюджетами він практично усунув непотрібну багаторівневість.

2. Жорстко розподіливши дохідні бюджетні джерела серед різних рівнів місцевих бюджетів.

3. Більш чітко розмежував видатки між ланками бюджетної системи, що дозволило усунути виникнення так званих «непрофінансованих бюджетних мандатів» (наділення державою органів місцевого самоврядування певними зобов'язаннями без підкріплення їх фінансовими ресурсами).

Новою редакцією Бюджетного кодексу України (2010 р.) були усунені численні недоліки існуючого бюджетного законодавства. Згідно з бюджетним законодавством, встановлено «що основними ресурсами, якими можуть розпоряджатись місцеві органи влади, є доходи місцевих бюджетів, у тому числі місцеві податки і збори, цільові фонди, міжбюджетні трансферти. Крім того, Кодекс надає право місцевим бюджетам отримувати позики та запозичення, здійснювати кредитування».

1 квітня 2014 р. Кабінет Міністрів України своїм Розпорядженням схвалив Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Концепція визначає шляхи і способи розв'язання тієї проблеми, яка склалася на сьогодні стосовно спроможності територіальних громад та ефективності місцевого самоврядування в нашій державі. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 р. , який визначає організаційно-правові засади співробітництва територіальних громад, принципи, форми, механізми такого співробітництва, його стимулювання, фінансування та контролю [16].

Суттєві зміни у використанні місцевих фінансів обумовленні повномасштабним російським вторгненням та введенням на території всієї України військового стану. Слід зазначити, що відповідно до існуючих законодавчих норм, у період дії воєнного стану окремі повноваження щодо розпорядження коштами місцевої громади на території якої не ведуться бойові дії і яка не знаходиться під окупацією, надано головам місцевих територіальних громад.

За таких умов, у відповідності до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» сільський, селищний, міський голова виключно для здійснення заходів правового режиму воєнного стану може прийняти рішення щодо передачі коштів з відповідного місцевого бюджету на потреби Збройних Сил України та/або для забезпечення заходів правового режиму воєнного стану [15].

Крім того, на територіях, де введено військовий стан, з метою забезпечення ефективного функціонування Конституції та законодавства України, а також з метою забезпечення разом з військовим командуванням запровадження та втілення заходів правового режиму воєнного стану, оборони цивільного захисту, громадської безпеки можуть утворюватися тимчасові державні органи – військові адміністрації. При цьому, фінансування діяльності військових адміністрацій, спрямованих на виконання функцій місцевого самоврядування відбувається за рахунок коштів відповідних місцевих бюджетів, а інших – з використанням коштів Державного бюджету України.

При цьому, до повноважень військової адміністрації у фінансовому плані належать:

- складання та подальше затвердження місцевого бюджету, за необхідності, внесення змін до нього, а також сприяння у виконанні;

- можливість залучення на договірних засадах, коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, які розташовані на відповідній території та кошти населення, а також бюджетних коштів, необхідних на будівництво, розширення, ремонт та утримання на пайових засадах об’єктів соціальної та виробничої інфраструктури, а також заходи, спрямовані на охорону навколишнього природного середовища;

- встановлення для підприємств та організацій, які знаходяться у комунальній власності відповідних територіальних громад, певної частини бюджету, яка обов’язково має бути зарахована до місцевого бюджету;

- вирішення питань про можливість надання за рахунок місцевих коштів послуг щодо поховання самотніх громадян, ветеранів війни та праці, а також інших представників малозабезпечених категорій громадян та надання допомоги у похованні іншим категоріям громадян;

- формування за рахунок коштів місцевого бюджету установ, які забезпечують надання безкоштовної первинної правової допомоги, призначення, а також звільнення керівників цих установ, залучення у відповідному порядку фізичних або юридичних осіб приватного права для надання відповідної допомоги.

З метою оперативного та ефективного прийняття управлінських рішень для забезпечення безперебійного функціонування установ і закладів бюджетної сфери, комунальних підприємств та задоволення життєво необхідних потреб жителів територіальних громад у період воєнного стану Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану» № 252 від 11 березня 2022 року.

Відповідно до цієї постанови, формування, а також виконання місцевих бюджетів проводиться відповідно до бюджетного законодавства з врахуванням наступних особливостей:

1. Органи місцевого самоврядування, їх виконавчі органи, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні адміністрації здійснюють бюджетні повноваження до утворення військових адміністрацій.

2. Виконавчі комітети відповідних місцевих рад, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні адміністрації або військові адміністрації мають право:

- приймати від місцевих фінансових органів подання про прийняття рішень про внесення змін до нормативно-правової документації про місцеві бюджети;

- здійснення без погодження відповідної комісії місцевої ради передачі бюджетних призначень від одного головного розпорядника бюджетних коштів

до інших, перерозподіл видатків бюджетів, а також надання кредитів з бюджету за бюджетними програмами, в тому числі й включаючи резервний фонд бюджету, додаткові надходження у вигляді дотацій та субвенцій у межах загального обсягу бюджетних призначень головних розпорядників бюджетних коштів, а також збільшення видатків розвитку за умови зменшення інших видатків (надходження яких може відбуватися як із загального, так і зі спеціального фондів бюджетів) за бюджетними програмами;

- можливе прийняття рішень про перерахування коштів з місцевого бюджету до бюджету державного з метою здійснення відповідно до законодавчих норм, заходів, спрямованих на проведення загальної мобілізації та надання відсічі збройній агресії росії проти України, сприяння зміцненню національної безпеки, усунення загрози небезпеки для державної незалежності України, та її територіальній цілісності;

- затвердження або внесення змін до місцевих цільових програм;

- прийняття рішень про можливість передачі коштів між місцевими бюджетами без укладення договорів;

- забезпечення розподілу та перерозподілу обсягу трансфертів з державного та місцевого бюджетів іншим місцевим бюджетам.

3. Місцеві фінансові органи отримують змогу складати проєкти місцевих бюджетів для забезпечення їх подальшого затвердження рішеннями виконавчих комітетів певних місцевих рад або розпорядженнями місцевих державних адміністрацій, військово-цивільних адміністрацій або військових адміністрацій [22].

Слід зазначити, що до Бюджетного кодексу України також було внесено зміни, у відповідності до яких, в умовах воєнного стану або з метою здійснення заходів загальної мобілізації, сприяння збереженню територіальної цілісності України органи місцевого самоврядування або військові адміністрації наділенні повноваженнями приймати рішення щодо перерахування коштів з місцевих бюджетів до бюджетів державних, а також щодо спрямування залишків коштів за отриманими субвенціями, збережених на рахунках станом

на 1 січня 2022 року на заходи територіальної оборони, задоволення продовольчих потреб цивільного населення, забезпечення евакуації, вивезення цивільного населення із місцевостей проведення бойових дій або територій, небезпечних для проживання та перебування у безпечні місця. В останньому випадку мова йде про оплату транспортних послуг, придбання паливно-мастильних матеріалів, облаштування місць перебування для громадян, які в результаті проведення бойових дій змушені залишити постійне місце проживання, оплату інших послуг, спрямованих на підтримку цивільного населення в умовах воєнного стану.

Враховуючи наявність подібних можливостей, стає можливим виділення рекомендованих сфер для фінансування в умовах військового стану:

- реалізація заходів територіальної оборони;
- надання допомоги ЗСУ;
- сприяння у максимальному задоволенні потреб населення, обумовлених настанням військового стану;
- здійснення почесної церемонії поховання осіб, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України;
- надання допомоги людям похилого віку та людям з інвалідністю;
- сприяння в організації сімейного відпочинку постраждалих осіб, які перебували або перебувають у складі добровольчих формувань, створених з метою захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

Таким чином, методологічні та законодавчі основи акумулювання та використання фінансових ресурсів на місцевому рівні забезпечуються сукупністю нормативно-правових актів, основними серед яких є: Конституція України, Бюджетний кодекс, Закон України «Про місцеве самоврядування» та Закон України «Про співробітництво територіальних громад». Внаслідок повномасштабного вторгнення у бюджетній системі (в тому числі й на місцевому рівні відбувалися певні зміни). Більшість з них пов’язана з пріоритетністю витрат (головна увага має приділятися видаткам, спрямованим

на зміцнення обороноздатності, забезпечення гуманітарних потреб внутрішньо переміщених осіб, а також мало захищених верств населення.

Висновки до розділу 1

Забезпечення повноцінного функціонування держави неможливе без наявності розвиненої системи органів місцевого самоврядування, що, в свою чергу, пов’язано з необхідністю створення належних фінансових умов. Саме тому, на сучасному етапі важлива увага приділяється місцевим фінансам, які формуються з використанням як власних, так і залучених фінансових ресурсів.

Також формування, розподіл та використання місцевих фінансів регулюється Конституцією України, Бюджетним кодексом, Законами України «Про місцеве самоврядування» та Закон України «Про співробітництво територіальних громад». У кожному із зазначених нормативно-правових актів існують чіткі правила щодо взаємодії між державними та місцевими органами влади на різних етапах формування та використання відповідних ресурсів.

Особливе значення в процесі формування системи місцевих фінансів відіграє наявність спеціальних інститутів, основними серед яких є: місцеві бюджети, місцеві податки і збори, цільові фонди органів місцевого самоврядування, комунальний кредит, місцеві позики. Кожен з відповідних інститутів має свої характеристики та особливості функціонування. Крім того, на сучасному етапі більш актуальними стають питання пов’язані з необхідністю діяльності бюджетів в умовах військового стану та раціонального використання коштів.

РОЗДІЛ 2 СТАН РОЗВИТКУ ФІНАНСІВ МАМАЇВСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В 2018-2022 РОКАХ

2.1 Мамаївська територіальна громада як базовий суб'єкт місцевих фінансів

Мамаївська територіальна громада (Мамаїівська ТГ) – це об'єднана громада до складу якої входять 12 населних пунктів: 1 смт (Лужани) і 11 сіл: Біла, Бурдей, Глиниця, Драчинці, Дубівці, Коростувата, Мамаївці, Нові Драчинці, Новий Киселів, Ревне, Стрілецький Кут, при цьому адміністративний центр знаходиться у селі Мамаївці. Приблизна чисельність населення громади – 22500 осіб (цільність населення становить 138,93 осіб/км^2).

Розглядаючи Мамаївську ТГ як базовий суб'єкт місцевих фінансів, необхідно звернути увагу на можливість розпоряджатися одночасно декількома джерелами ресурсів: безпосередньо коштами, які є у складі громади (тобто, зароблені самостійно внаслідок податкових надходжень та обов'язкових платежів, тобто фінансові ресурси місцевого самоврядування), а також потенційних фінансів (грошових коштів, акумуляція яких можлива у майбутньому за умови більш ефективної діяльності суб'єктів господарської діяльності, які функціонують на території певної територіальної громади). Також увага має звертатися на спроможність владних представників Мамаївської громади акумулювати максимально можливий обсяг ресурсів та сприяння у їх ефективному використанні в майбутньому, коли виникне така потреба [30].

Особлива увага на сучасному етапі (враховуючи повномасштабну російську агресію та постійно виникаючі має приділятися нарощуванню резервів фінансового потенціалу громади (зокрема на впровадження соціальних заходів, вжиття швидкого реагування на виклики пов'язані з масованими ракетними та дроновими обстрілами об'єктів критичної

інфраструктури). Отже, головним завданням функціонування та забезпечення оптимального розвитку Мамаївської ТГ на сучасному етапі є ефективне збалансування існуючих доходів та видатків з коригуванням на можливі виклики, що в подальшому сприятиме збереженню життєдіяльності основних сфер.

Аналізуючи фінансову ситуацію Мамаївської громади зараз, необхідно звернути увагу на таку складову як економічний потенціал. Загальна кількість зареєстрованих суб'єктів господарювання 1174 од., в тому числі: юридичних осіб 206 од., з них економічно активних (бюджетоутворюючих) 146 од.; фізичних осіб-підприємців 968 од., з них ведуть діяльність 832 од. Структура найбільш розповсюджених суб'єктів господарювання відображена у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Основні категорії суб'єктів господарювання Мамаївської ОТГ

Категорія суб'єкту	Чисельність, од.
Магазини роздрібної торгівлі	83
Аптеки	10
Ресторани	15
Бари	4
Станції технічного обслуговування автомобілів	10
Автомийки	4
Автозаправочні станції (АЗС)	7
Відділення компаній, які надають послуги поштового зв'язку	3
Салони краси	7
Цехи (з обробки деревини, виготовлення сокових концентратів, а також м'ясо-молочної продукції)	9
Комунальні підприємства	2

Таким чином, наявність на території об'єднаної громади значної частини закладів, які здійснюють господарську діяльність, дає можливість говорити про існування можливості для систематичного наповнення місцевого бюджету надходженнями як внаслідок придбання товарів та послуг, так і в результаті сплати податків із заробітної плати офіційно влаштованих працівників, а також нарахувань з неї, плата за оренду (як приміщень, в яких здійснюється відповідна діяльність), так і земельних ділянок.

На сучасному етапі, з метою забезпечення стабільного функціонування громади, в Мамаївській громаді прийняті та реалізовуються (враховуючи обсяги надходження коштів) наступні програми, спрямовані на забезпечення належного рівня інвестиційної привабливості та соціального розвитку. До найбільш поширених серед них можна віднести: Програму поводження з твердими побутовими відходами, програму «Підтримка соціально незахищених верств населення», Програму підтримки та розвитку медицини на території Мамаївської ТГ та підтримки утримання лікарні вторинного рівня, Програми оздоровлення та відпочинку дітей в Мамаївській ТГ.

При цьому у Мамаївській ТГ розроблено стратегічний план розвитку, яким, зокрема, передбачено: будівництво асфальтно – бетонних доріг в громаді протяжністю, будівництво очисних споруд та реконструкція водонапірного колектора, будівництво 10 (десяти) автобусних зупинок, реконструкцію національно – архітектурної пам'ятки Свято – Вознесенського храму, будівництво торгівельно – виробничої зони в смт. Лужани, будівництво та відкриття дитячої юнацької школи в смт. Лужани, реконструкцію пам'ятки садово – паркового мистецтва парку «Лужанський» в смт. Лужани, відкриття реакреційної зони «Сосни» в с. Мамаївці, будівництво амбулаторії сімейної практики та медицини в с.Мамаївці, реконструкцію та відкриття музею в с. Мамаївці, відкриття цеху по переробці м'яса в с. Мамаївці.

Якщо представляти мережу бюджетних установ міста, необхідно зазначити, що вони представлені як безпосередньо виконавчими органами влади, а також підприємствами комунальної форми власності, які здійснюють свою діяльність в наступних сферах: житлово-комунальне господарство, сфера соціального захисту населення, заклади освіти, охорони здоров'я.

Таким чином, проводячи аналіз Мамаївської територіальної громади як базового суб'єкту місцевих фінансів, необхідно зазначити, що на сучасному етапі, незважаючи на виклики, пов'язані з повномасштабним вторгненням та необхідністю швидкого та ефективного реагування на проблеми, які

виникають, вона відносно стійко справляється з існуючими складнощами та сприяє подальшому розвитку.

2.2 Оцінка бюджетних ресурсів територіальної громади

Проведення аналізу бюджетних ресурсів, наявних у громаді необхідне з врахуванням як ситуації, яка спостерігалася впродовж п'яти років поспіль, так і останнім часом (з початку повномасштабного вторгнення), що дозволить сформувати повноцінне бачення потенціалу та подальших перспектив розвитку (табл. 2.1). Враховуючи відносно незначні обсяги громади, слід звернути увагу на основні групи надходжень та загалом на видатки

Таблиця 2.1

Динаміка надходжень та видатків до бюджету Мамаївської ОТГ впродовж 2018-2022 рр., млн. грн.

Показники	Рік					Абсолютний приріст, +,–		Відносний приріст, %	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021	2022 / 2018	2022 / 2021
Загальна сума надходжень, тис. грн.	104,54	114,64	95,86	80,94	90,73	-13,81	9,79	-13,00	12,00
в т.ч. до загального фонду, тис.грн.	109,08	11,35	80,221	80,34	88,22	-20,86	7,88	-19,00	10,00
в т.ч. до спеціального фонду	0,45	0,11	15,64	0,64	2,51	2,06	1,87	458,0	292,0
Загальна сума видатків	102,54	114,64	93,86	75,94	88,94	-13,6	13	-13,00	17,00

Аналізуючи особливості надходження коштів, необхідно зазначити, що найбільша сума спостерігалася у 2019 році – 114,64 млн. грн. У подальшому в період 2020-2021 рр. спостерігалося її зниження та певна стабілізація у 2022 році. Аналізуючи відповідні аспекти, слід зазначити, що 2020-2021 рр – це

період пандемії коронавірусу та введення обмежувальних заходів, що мало і значний негативний вплив на державний бюджет (це, в свою чергу, спричинило складнощі дотаційного фінансування), і на місцевий (в результаті карантинних обмежень не функціонували або функціонували не в повному обсязі, зокрема, торгівельні та розважальні, що спричинило зменшення обсягу надходжень. Якщо зважити на збільшення надходжень коштів у 2022 році (незважаючи на повномасштабне російське вторгнення), то збільшення бюджету у цьому випадку пов'язане зі значною чисельністю внутрішньо переміщених осіб, які приїхали до Чернівецької області та, зокрема, до Мамаївської громади, а також релокацію підприємств зі східної та південної частин України, що також призвело до зростання обсягів надходжень.

Крім того, впродовж досліджуваного періоду, необхідно звернути увагу на зміну відсоткового співвідношення коштів, які вносилися до спеціального фонду та загального обсягу наявних ресурсів (рис. 2.1):

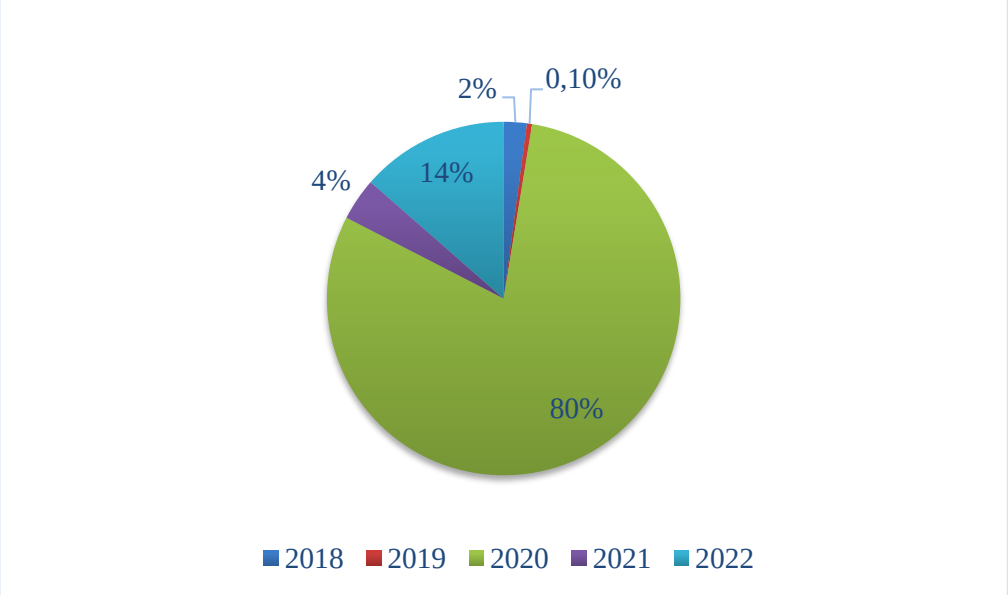

Рис. 2.1 Структура надходжень коштів до спеціального фонду Мамаївської громади у 2018-2022 рр

(у співвідношенні із загальними обсягами грошових надходжень)

Таким чином, аналізуючи відповідний показник, можна зробити висновок про його неоднорідний характер. Наприклад, у 2018 році сума

зарахувань становить 2% у співвідношенні із загальної дохідною частиною територіальної громади і свідчить про те, що, зазвичай у громадах практикувалося перенесення окремих грошових сум у якості резерву на непередбачувані ситуації. При цьому слід зазначити, що саме у цей період відбувається формування об'єднаної територіальної громади, що може свідчити про те, що в окремих населених пунктах застосовувалася практика створення та наповнення спеціального фонду, а в інших ні.

Слід зазначити, що на період майже повного формування громади у 2019 році надходження до нього були мінімальними, що може свідчити про те, що весь час функціонування громада не стикалася з викликами певного характеру (наприклад, природного, техногенного або соціального), що потребувало б швидкого пошуку коштів, необхідних для її вирішення або зменшення негативних проявів. Натомість у 2020 році внаслідок пандемії, а у подальшому в результаті необхідності протидії негативним проявам, які були нею викликані, а також зважаючи на загрозу, а потім і реальний факт повномасштабного російського вторгнення, керівництво Мамаївської громади отримало можливість для позитивного оцінювання існування відповідної громади. Зокрема, надходження до подібного фонду використовувалися для закупівлі засобів індивідуального захисту (як для медичного персоналу, так і для працівників іншого напрямку, які повинні працювати з людьми (наприклад, соціальні працівники), додаткового придбання лікарських препаратів та кисню. Ці витрати мали значний обсяг у зв'язку з тим, що саме Чернівецька область була одним з регіонів, який потерпав від пандемії найбільше.

У подальшому, якщо аналізувати 2021 рік, знову спостерігається суттєве зниження обсягів надходжень до спеціального фонду, що пояснюється двома тенденціями. По-перше, ресурси, які вже закладалися, було вичерпано (додатково слід зазначити, що внаслідок систематичного введення карантинних обмежень відбулося суттєве зниження податкових надходжень до бюджету, а отже відбулося і зниження можливостей для оптимального

використання наявних ресурсів). По-друге, поступово спостерігалася динаміка як зменшення рівня захворюваності, так і складного протікання хвороби (додатково необхідно враховувати перспективу обов'язкового введення щеплень, що також позитивно відображувалося на усіх існуючих прогнозах).

Якщо розглядати обсяг надходження коштів до резервного фонду у 2022 році, то його збільшення можна віднести на друге півріччя. Така тенденція обумовлена розумінням важливості стратегічних дій та необхідності формування резервів як для можливого швидкого усунення наслідків ракетних обстрілів (наприклад, на об'єктах енергетики), так і надання допомоги військовим, а також особам, які в результаті повномасштабного вторгнення опинилися в складних життєвих обставинах.

Проводячи динаміку надходжень та видатків до бюджету Мамаївської ОТГ впродовж 2018-2022 рр, необхідно звернути увагу на головні напрямки надходжень, а також видатків впродовж зазначеного періоді (табл. 2.2 та 2.3).

Таблиця 2.2

Динаміка основних статтей надходжень до бюджету Мамаївської ТГ за 2018-2022 рр.,млн.грн.

Показники	Рік					Абсолютний приріст, +,–		Відносний приріст, %	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021	2022 / 2018	2022 / 2021
Податок на доходи фізичних осіб	26,54	27,85	24,84	27,85	26,58	0,04	-1,27	0,00	95,00
Плата за землю	10,42	10,42	10,62	10,72	10,84	0,42	0,12	4,00	101,0
Єдиний податок	11,28	11,62	11,71	10,18	9,85	-1,43	-0,33	-13,00	97,00
Податок на нерухоме майно	0,75	0,76	0,73	0,73	0,74	-0,01	0,01	-1,00	101,0
Всього надходжень	48,99	50,65	47,9	49,48	48,01	-0,98	-1,47	-2,00	97,00

Аналізуючи питому вагу надходжень до бюджету Мамаївської ТГ (рис. 2.2) , необхідно зазначити, що отримання платежів від плати за землю та

податку на нерухоме майно залишилися майже незмінними у зв'язку з тим, що використання і першої, і другої категорії оподаткування не передбачало суттєвих змін (у зв'язку з тим, що купівля та використання відповідних ресурсів здійснюється фізичними та юридичними особами на декілька років поспіль).

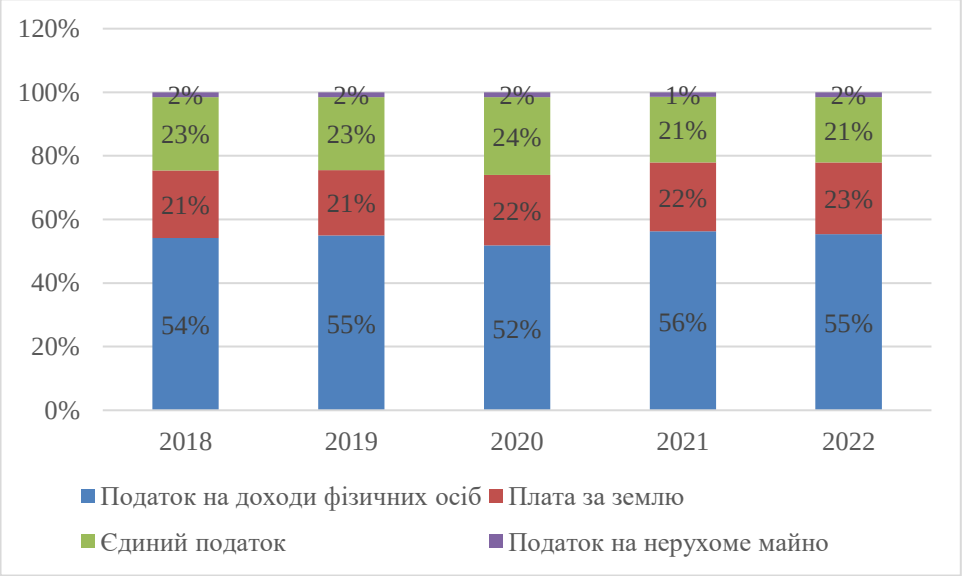

Рис.2.2 Структура основних статтей надходжень до бюджету Мамаївської ТГ за 2018-2022 рр.

Основним типом податку, який забезпечує надходження майже половини доходів бюджетів є податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) в результаті чого його як на території Мамаївської ТГ, так і на території інших, можна розглядати як системо утворюючий.

Проаналізувавши відсоток надходжень податків різного типу, можна зробити висновок про необхідність певного корегування існуючої податкової політики. Зокрема, необхідно активізувати заходи, спрямовані на збільшення офіційно працевлаштованих осіб, а також на безпосереднє збільшення самих робочих місць. Також додаткового опрацювання потребують заходи, спрямовані на розвиток місцевих видів податків (важливо враховувати, що обсяги надходження таких коштів мають зростати поступово, так, щоб населення не стикнулося з різким збільшенням як обсягів окремих податків, так і зі зростанням окремих видів платежів.

Що стосується змін по податках іншого типу, то в цьому випадку мали вплив зазначені раніше тенденції.

Таблиця 2.3

Основні статті видатків бюджету Мамаївської ТГ

Найменування показника	Роки					Абсолютний приріст, +,–		Відносний приріст, %	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021	2022 / 2018	2022 / 2021
Освіта	35,3	44,4	48	113,9	111,9	76,6	-2	217%	-2%
Охорона здоров'я	0,00	0,3	0,6	0,6	0,4	0,4	-0,2	0,00	-33%
Соціальний захист	0,3	1	0,4	1,20	4,6	4,3	3,4	1433%	283%
Економічна діяльність	5,3	5,9	3,6	9,5	3,3	-2	-6,2	-38%	-65%

Значний обсяг видатків на освіту, здійснений впродовж 2018-2022 рр . пояснюється тим, що до початку децентралізації та об'єднання населених пунктів, тривалий термін не вживалися заходи, необхідні для результативного вирішення існуючих питань (проведення капітального ремонту, забезпечення комп'ютерною технікою). Подібна ситуація спостерігається і у закладах охорони здоров'я, але поступове збільшення витрат у 2020-2022 рр., спровоковане спочатку необхідності швидкої та ефективної протидії коронавірусній інфекції, а у подальшому – необхідності підтримки населення, яке постраждало внаслідок війни.

За 9 місяців 2023 року до бюджету надійшло 103,10 млн. грн доходів загального та спеціального фондів, в тому числі до загального фонду – 98,19 млн. грн, що становить 78,0% до затверджених річним розписом з урахуванням змін, спеціального фонду – 4,90 млн. грн, або 107,1%

При цьому, за 9 місяців 2022 року до сільського бюджету надійшло 90,73 млн. грн. доходів загального та спеціального фондів, в тому числі до загального фонду – 88,22 млн. грн, що становить 79,0% до затверджених річним розписом з урахуванням змін, спеціального фонду – 2,51 млн. грн. або 58,1%.

Слід зазначити, що впродовж аналогічного періоду 2021 року до сільського бюджету надійшло 80,94 млн. доходів загального та спеціального фондів, в тому числі до загального фонду – 80,34 млн. грн., що становить 66,2 % до затверджених річним розписом з урахуванням змін, спеціального фонду – 0,60 млн. грн, або 35,6%.

Впродовж звітного періоду до бюджету надійшло податків і зборів у сумі 4809,2 тис. грн., з них: 0,9 тис. грн. – надходження коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, 9,2 тис. грн. - надходження бюджетних установ від реалізації в установленому порядку майна (крім нерухомого майна), 10,5 тис. грн. – грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища внаслідок господарської та іншої діяльності, 18,7 тис. грн. – надходження екологічного податку, 49,8 тис. грн.– надходження, що отримують бюджетні установи від підприємств, організацій, фізичних осіб та від інших бюджетних установ для виконання цільових заходів, у тому числі заходів з відчуження для суспільних потреб земельних ділянок та розміщених на них інших об’єктів нерухомого майна, що перебувають у приватній власності фізичних або юридичних осіб, 86,7 тис. грн. – плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно із законодавством, 140,9 тис. грн. надходження – коштів від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення, що перебувають у комунальній власності та 4492,5 тис. грн.– благодійні внески, гранти та дарунки.

У порівняні з аналогічним періодом 2022 року спостерігається певне збільшення обсягу доходів, які надішли до спеціального фонду 28952,9 тис. грн, що становить 100,6 % (+184,0 тис. грн.) уточнених показників на звітний період та 73,5% до річних призначень.

При цьому, аналізуючи особливості надходження до спеціального фонду у 2021 році, слід зазначити, що в довоєнний період спостерігалося зниження обсягів надходження коштів, що, в свою чергу, було пов’язано одночасно і з

так званим постковідним періодом, коли економіка лише почала відроджуватися після нокдаунів, а також необхідністю спрямування коштів на різноманітні потреби, а не залучення їх у якості цільового фонду, який буде використовуватися лише за умови настання несприятливих умов.

Якщо аналізувати суму видатків, то як у 2021 році, так як і у 2022, а також 2023 роках становила, по відношенню до загальної суми надходжень, близько 92%-95%. Відповідна тенденція свідчить про наявність у громади досить обмежених коштів, які, в свою чергу, використовуються лише на найбільш актуальні потреби (заробітну плату та нарахування на неї, забезпечення надання соціальних та медичних послуг, проведення робіт для належного забезпечення житлово-комунального господарства).

Враховуючи те, що саме освіта є галуззю, яка при настанні певних кризових явищ страждає найбільше, було проаналізовано фінансову звітність Лужанського закладу дошкільної освіти Мамаївської об'єднаної територіальної громади за 2022 рік. Зокрема, було встановлено, що більшість коштів використовувалася для оплати заробітної плати, нарахування на неї, закупівлю мінімального обсягу канцелярських товарів, продуктів харчування для дітей, а також оплату комунальних послуг та енергоносіїв. Необхідно зазначити, що в цілому, зміни, які відбувалися, як у попередні роки, так і у поточному році у фінансуванні є незначними і складають, у середньому 10%-15%, що обумовлено потребою, наприклад, у збільшенні заробітної плати та, відповідно, нарахувань на неї, зміни (як у сторону зростання, так і зменшення) чисельності вихованців, що призводить до відповідної зміни чисельності продуктів харчування та канцтоварів, які необхідно закупити.

Аналізуючи особливості виконання бюджету Мамаївської ОТГ у 2023 році, необхідно зазначити, що основні показники були визначені наступним чином:

- доходи сільського бюджету у сумі 123 789 100 грн, в тому числі доходи загального фонду сільського бюджету – 123 654 100 грн, доходи спеціального фонду сільського бюджету – 135 000 грн;

- видатки сільського бюджету у сумі 123 789 100 грн, в тому числі видатки загального фонду сільського бюджету – 123 081 100 грн, видатки спеціального фонду сільського бюджету – 708 000 грн;

- профіцит загального фонду сільського бюджету у сумі 573 000 грн

- дефіцит спеціального фонду сільського бюджету у сумі 573 000 грн;

- оборотний залишок бюджетних коштів сільського бюджету у сумі 100 000 грн, що становить 0,081 відсотка видатків загального фонду;

- резервний фонд сільського бюджету в розмірі 800 000 грн, що становить 0,65 відсотка видатків загального фонду сільського бюджету;

Крім того, було визначено, що, відповідно до статті 55 Бюджетного кодексу України захищеними видатками сільського бюджету видатки загального фонду на:

- оплату праці працівників бюджетних установ;
- нарахування на заробітну плату;
- придбання медикаментів та перев'язувальних матеріалів;
- забезпечення продуктами харчування;
- оплату комунальних послуг та енергоносіїв;
- соціальне забезпечення;
- поточні трансферти місцевим бюджетам.

Якщо після прийняття рішення про сільський бюджет повноваження на виконання функцій або надання послуг, на яке надано бюджетне призначення, передається відповідно до законодавства від одного головного розпорядника бюджетних коштів до іншого головного розпорядника бюджетних коштів, дія бюджетного призначення не припиняється і застосовується для виконання тих самих функцій чи послуг іншим головним розпорядником бюджетних коштів, якому це доручено. Передача бюджетних призначень у такому випадку здійснюється рішенням виконавчого комітету за погодженням з комісію з питань бюджету, регуляторної політики та управління майном комунальної власності з наступним затвердженням на сесії сільської ради.

Також забороняється без внесення змін до рішення про сільський бюджет збільшення бюджетних призначень за загальним та спеціальним фондами сільського бюджету на:

- оплату праці працівників бюджетних установ за рахунок зменшення інших видатків;

- видатки, пов'язані з функціонуванням органів місцевого самоврядування, за рахунок зменшення видатків за іншими програмами.

Головним розпорядникам коштів сільського бюджету після затвердження бюджету, для виконання норм Бюджетного кодексу України необхідно забезпечити:

1) затвердження паспортів бюджетних програм протягом 45 днів з дня набрання чинності ц рішення;

2) здійснення управління бюджетними коштами у межах встановлених їм бюджетних повноважень та оцінки ефективності бюджетних програм, забезпечуючи ефективне, результативне і цільове використання бюджетних коштів, організацію та координацію роботи розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачів бюджетних коштів у бюджетному процесі;

3) забезпечення доступності інформації про бюджет відповідно до законодавства, а саме:

- здійснення публічного представлення та публікації інформації про бюджет за бюджетними програмами та показниками, бюджетні призначення щодо яких визначені цим рішенням;

- оприлюднення паспортів бюджетних програм у триденний строк з дня затвердження таких документів;

4) забезпечення у повному обсязі проведення розрахунків за електричну та теплову енергію, водопостачання, водовідведення, природний газ та послуги зв'язку, які споживаються бюджетними установами, та укладання договорів за кожним видом енергоносіїв у межах встановлених відповідним головним розпорядником бюджетних коштів обґрунтованих лімітів споживання.

Відповідно до статті 101 Бюджетного кодексу України делеговано сільському голові повноваження в процесі виконання сільського бюджету заключати договори щодо умов надання субвенції із сільського бюджету та отримання їх з інших бюджетів.

2.3. Аналіз неподаткових способів фінансового забезпечення розвитку територіальної громади

Забезпечення оптимального функціонування бюджету можливе лише за умови надходження до нього як власних, так і залучених коштів, останні, в свою чергу, умовно можна розподілити на державні надходження (субвенції), а також на додаткові кошти, залучені комунальними підприємствами. Аналізуючи показники додаткових надходжень бюджету Мамаївської ТГ у 2018-2022 рр., необхідно звернути увагу на їх динаміку (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Динаміка надходження міжбюджетних трансфертів
Мамаївської ТГ у 2018-2022 рр.

Найменування надходження	Роки					Абсолютний приріст, +,–	
	2018	2019	2020	2021	2022	2022 / 2018	2022 / 2021
Базова дотація	29,35	28,45	28,54	28,67	27,54	0,93833	-1,13
Освітня субвенція	51,78	52,61	52,56	57,45	57,46	1,109695	0,01
Додаткова дотація	1,78	1,71	1,73	1,85	1,85	1,039326	0
Субвенція на інклюзію	0,39	0,48	0,48	0,48	0,49	1,25641	0,01

Отже, основними різновидами залучених коштів, які надходили до Мамаївської ТГ впродовж вивчає мого періоду були: базова дотація, освітня субвенція, додаткова дотація та субвенція на інклюзію. Базова дотація – це трансферт, що надається з державного бюджету місцевих громад з метою забезпечення горизонтального вирівнювання платоспроможності територій. Впродовж звітного періоду спостерігалася її незначна зміна у межах від 3,5%-

7%. Позитивним є те, що відповідна дотація до 2021 року (коли всі громади, які не об'єдналися добровільно повинні були зробити це у відповідності до законодавчих норм) надавалася лише деяких територіям. Враховуючи те, що частина сіл до Мамаївської ТГ приєдналася ще у 2017 році, стало можливим надання додаткових коштів.

Що стосується освітньої субвенції, то її обсяги затверджено Законом України «Про Державний бюджет» України окремо для об'єднаних територіальних громад. Її суттєва зміна (приблизно на 10%) спостерігалася у 2021 році, що пов'язано із доєднанням додаткових територій та, відповідно, необхідністю витрачання більшого обсягу грошових ресурсів на забезпечення навчальних потреб учнів.

Додаткова дотація спрямовується, за наявності в бюджеті необхідного обсягу коштів для забезпечення ефективного функціонування та розвитку зазначеної території. Її обсяг може змінюватися, першочергово, залежно від спроможності державного бюджету, а також від обсягів та динаміки надходжень до бюджетів місцевих.

Одним із відносно новітніх напрямків залучення коштів є субвенція на інклюзію, важливість якої, особливо впродовж останніх років, буде постійно зростати. Головними напрямками використання такої субвенції є:

- проведення додаткових психолого-педагогічних та корекційно розвиткових занять, які визначені індивідуальною програмою розвитку;
- придбання спеціальних корекційних засобів психофізіологічного розвитку, за допомогою яких стає можливим опанування навчальною програмою особами, які мають додаткові освітні потреби, а також здобувають знання у відповідних класах.

Розмір таких надходжень також практично не змінюється із року в рік, що також пов'язано із розрахунком загальної чисельності учнів. Лише у 2022 році розмір субвенції на інклюзію продемонстрував зміни, що пов'язано з наявністю внутрішньо переміщених осіб, а також з необхідністю підтримки освіти та розвитку дітей, які мають особливі потреби.

Додатково необхідно зазначити, що незважаючи на наявні ресурси та можливості для розвитку, Мамаївська ОТГ, а також комунальні підприємства, які знаходяться у її власності, майже не використовують зовнішні залучення у вигляді, наприклад, придбання необхідної комунальної техніки за рахунок закупівлі техніки у рамках міжнародних проєктів. Своєрідним виключенням можна вважати діяльність КП «Благоустрій» - багатофункціонального спеціалізованого підприємства, діяльність якого спрямована на поліпшення технічного та санітарного стану території громади, утримання об'єктів зовнішнього благоустрою, раціонального використання, відновлення та розширення мереж інженерних споруд.

У 2019-2020 роках за допомогою програми USAID DOBRE було облаштовано паркові зони у с. Лужани та Глиниця. Загальний обсяг залучених коштів впродовж зазначеного періоду склад 12500 тис. грн., що дозволило створити не лише оптимальні умови для відпочинку мешканців громади, а й забезпечувати формування так званих «туристичних магнітів», відвідуючи які туристи можуть залишати у місцевих торгівельних та розважальних закладах кошти, що, в свою чергу сприятиме додатковому розвитку громади.

Отже, аналізуючи бюджетні способи фінансового забезпечення розвитку територіальної громади, необхідно зазначити, що найбільшого значення набуває використання дотацій та надходжень з державного бюджету, що, в свою чергу дає можливість їх використовувати лише за попередньо узгодженим спрямуванням (наприклад, для забезпечення інклюзивної освіти або, безпосередньо, для впровадження освітніх процесів). При цьому громадою не використовуються кошти, які можливо залучити у рамках грантових надходжень та співпраці з міжнародними фондами. Головна причина цього полягає у відсутності кваліфікованих спеціалістів, а також в неможливості ефективно підходити до втілення відповідних проціс в результаті обмеженості досвіду.

Висновки до розділу 2

Мамаївська об’єднана територіальна громада є одним з прикладів добровільного входження в єдину адміністративну одиницю в рамках децентралізації, що дає змогу ефективно використовувати наявний потенціал та продумувати майбутні шляхи розвитку.

Аналізуючи основні надходження громади, необхідно зазначити, що вони формуються з податків величина яких має як стійкий характер (наприклад, якщо мова йде про податок на землю або нерухоме майно) або може змінюватися з врахуванням чисельності населення, яке проводить підприємницьку діяльність, є офіційно працевлаштованим та сплачує відповідні податки з заробітної плати, а також нарахування на неї. Що ж стосується аналізу видатків, то вони переважно формуються із затрат на освіту (у перші роки після об’єднання, враховуючи незадовільний стан освітніх закладів громади, саме ці видатки були найбільшими), медицину та соціальний захист. Слід зазначити, що дві останні категорії впродовж 2020-2022 рр., а також 9 місяців 2023 року, демонструють певне зростання, що пов’язано спочатку з пандемією коронавірусу, а потім з повномасштабним російським вторгненням.

Якщо аналізувати надходження, які формуються не в результаті отримання податкових доходів бюджетом, а внаслідок отримання додаткових ресурсів, то найбільший обсяг мають залучення із державного бюджету у вигляді дотацій. При цьому залучення ресурсів у формі грантів та участі у міжнародних проектах є скоріш виключення через обмеження необхідних ресурсів та досвіду.

РОЗДІЛ 3
НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1 Перспективи нарощування дохідного потенціалу в системі місцевих фінансів

Не зважаючи на те, що на сучасному етапі свого розвитку Україна вже майже впродовж двох років поспіль знаходиться у стані повномасштабної війни, необхідно зазначити, що ті регіони, які менше постраждали від військових дій, а також ракетних обстрілів, намагаються вживати певних засобів для підвищення дохідного потенціалу місцевих фінансів. Аналізуючи як загалом особливості життєдіяльності місцевих громад (в т.ч. і Мамаївської ОТГ) необхідно зазначити, що особливого значення набуває вирішення подібного питання шляхом розвитку економіки на своїх територіях, забезпечення стратегічного управління розвитком територій, популяризації територій, сприяння залученню інвестицій, підтримки місцевого бізнесу та розвитку галузей. Кожна з громад визначає пріоритетні галузі на своїх територіях. Сільські території надають перевагу розвитку галузей АПК, фермерству для вирощування тих культур, які є характерними для певної території.

Отже, головним напрямком для нарощування дохідного потенціалу в системі місцевих фінансів Мамаївської ТГ є сприяння належному соціально-економічному розвитку. Головним напрямками у цьому випадку є:

- сприяння розвитку підприємництва (особливо, малого);

- залучення у достатньому обсязі інвестицій та грантів, а також донорської допомоги (особливо популярними на сучасному етапі є гранти для відкриття, наприклад, закладів харчування та закладів сфери обслуговування внутрішньо переміщеними особами, що, приймаючи до уваги, особливості розташування Мамаївської громади, є досить актуальним);

- активізація виробництва товарів народного споживання.

Необхідно зазначити, що використання останніх двох пунктів сприяє значному підвищенню рівню життя населення громади, так як, по-перше, створюються нові робочі місця, підвищується рівень зайнятості населення, а, по-друге, забезпечується формування умов для збільшення надходжень до місцевого бюджету (за рахунок податків, які сплачуються робітниками, а також підприємцями за проведення своєї діяльності).

Незважаючи на те, що як серед керівництва об'єднаними громадами, так і серед мешканців поширена думка про те, що лише за допомогою відкриття нових підприємств можна збільшити надходження до бюджету, в реальності ситуація є дещо інакшою. Зокрема, необхідно враховувати такий важливий критерій як вартість використання енергоносіїв (як першооснови для забезпечення необхідного розвитку) [3,37].

Наприклад, впродовж останніх передвоєнних років все більша чисельність громад віддавала перевагу саме новітнім та екологічно безпечним джерелам. Приймаючи до уваги те, що саме витрати на енергоносії є значною складовою видатків бюджету Мамаївської ТГ, вкрай важливо забезпечити (хоча б поступовий) перехід на альтернативні джерела енергії. Враховуючи європейський курс України, а також зважаючи на виклики, зумовлені масованими ракетними та дроновими атаками росії на об'єкти критичної інфраструктури та подальше нестабільне енергопостачання, важливо актуалізувати діяльність у залученні відповідних коштів.

Незважаючи на існуючі виклики та ризики, які спостерігаються впродовж останніх років, більшість експертів зазначає, що можливості для збільшення обсягів як власних, так і залучених коштів, все рівно залишаються. Проте, як свідчить практика, не усі територіальні громади реалізують своє право і використовують фінансові можливості для покращення соціально-економічного розвитку їх територій, підвищення якості надання публічних послуг на місцях [10, с. 14]. Для максимального використання можливостей розвитку територій потрібна також активна діяльність місцевої влади,

політична воля, плідна співпраця з громадою, розвиток професійних навичок публічних управлінців, в тому числі зі стратегічного планування, проектної роботи, лідерства, ефективного бюджетування [26].

На жаль, в окремих випадках спостерігається тенденція, коли керівництвом громад не змінюються підходи щодо дієвого управління (причому, деякі голови намагаються застосовувати ті самі методи, які активно застосовувалися під час жорсткої централізації). Це, в свою чергу, призводить, до неможливості чітко бачити перспективи розвитку, можливості для суттєвого збільшення доходів до бюджету. Досить часто ігнорується і можливість використовувати потенціал підприємств, розташованих на території громади (наприклад, шляхом пошуку додаткових можливостей серед тих громад, з якими започатковано партнерські відносини).

Аналізуючи перспективи нарощування дохідного потенціалу в системі місцевих фінансів, необхідно звернути увагу й на існуючі проблеми, які здійснюють негативний вплив на необхідність модернізації за допомогою підвищення ефективності формування, а також подальшого використання наявних, але досить обмежених фінансових ресурсів, перегляду та зміни пріоритетів в бюджетній політиці та реформування бюджетних взаємовідносин.

Головними проблемами, які на даний час не дають місцевим громадам, в тому числі й Мамаївській, використовувати власні податки та збори як головний елемент наповнення бюджету, є:

- обмежений рівень самостійності влади щодо встановлення та у подальшому сплати місцевих податків;

- перевищення витрат щодо адміністрування місцевих бюджетів над їх доходністю;

- недосконалий характер систем оподаткування [31, с. 115].

Більша частина місцевих податків сплачується з доходів, отриманих від економічних суб’єктів, тому основним варіантом для вирішення проблеми наповнюваності доходів місцевих бюджетів є зміцнення, а також подальше

нарощування виробничих можливостей суб'єктів господарської діяльності. Лише за умови впровадження такого підходу обсяг доходів місцевих бюджетів буде зростати , а економічне становище і, відповідно, забезпечення належних умов для соціального розвитку, збільшуватися.

Додатковою умовою є посилення контролю за обліком наступних об'єктів власності:

- земельні ділянки, використання яких не має юридичних підстав;

- об'єкти будівництва, зведення яких відбувалося без необхідних документів;

- об'єкти володіння, фактична площа яких не відповідає інформації, відображеній у офіційних юридичних документах;

- об'єкти, які внаслідок реконструкції або перепланування втратили своє першочергове призначення [36,43].

За умови виявлення зазначених категорій об'єктів, важливо вжити заходів для визначення їх власників, якими не було оформлено майнові права у належному порядку та подальшого притягнення їх до належної відповідальності (зокрема, сплати податків та штрафів).

Отже, для нарощування дохідного потенціалу в системі місцевих фінансів, необхідно:

- забезпечити їх постійний моніторинг, здійснення якого має відбуватися на всіх стадіях бюджетного процесу із активним використанням аналізу, аудиту, а також проведенням систематичного контролю за стягненням податків, зборів та обов'язкових платежів, мобілізацією доходів бюджету у відповідності до визначених планових показників на бюджетний рік;

- виявлення негативних наслідків у процесі виконання дохідної частини бюджету в ході моніторингу, що сприяє внесенню відповідних змін до чинного законодавства з метою запобігання процесу їх розвитку, як у поточному, так і в наступному роках;

- створення можливостей для своєчасного отримання інформації щодо стану виконання дохідної частини місцевих бюджетів у поточному році, що, в

свою чергу, дасть можливість забезпечити підготовку ефективної ґрунтовної бази для планування бюджетних показників на наступні періоди [37, с. 484].

Аналізуючи особливості податкових надходжень до Мамаївської територіальної громади, додатково необхідно зазначити, що обсяги, навіть з врахуванням особливостей військового стану та існування певних загроз стабільному функціонуванню підприємств, не є граничними та мають певний потенціал для подальшого збільшення. Слід зазначити, що в більшості країн Європейського Союзу основними складовими фінансових ресурсів місцевого самоврядування є: розвиток господарства, фінансове забезпечення соціальної сфери; доходи місцевих бюджетів, муніципальні запозичення, кошти цільових фондів, фінансові ресурси підприємств комунальної власності, доходи від управління комунальною власністю, приватизації та, пожертвування, благодійні та спонсорські внески тощо.

Таким чином, однією з проблем, які необхідно враховувати за умови ефективного нарощування дохідного потенціалу в системі місцевих фінансів є високий рівень залежності місцевих бюджетів від трансфертів бюджету державного, тоді як досвід багатьох розвинених країн (що є досить важливим, враховуючи спрямованість України на участь в процесах євроінтеграції) спонукає до розумного та виваженого посилення фіскальної спроможності місцевих бюджетів за рахунок перегляду та адаптації до існуючих умов.

Важливим напрямком є боротьба з тіньовим сектором економіки. Впродовж багатьох років поспіль інформація про наявність у територіальних громад певного фіскального потенціалу не є достовірно, так як вона не враховує існування як підприємств, які фактично не існують (не пройшли необхідної процедури реєстрації), так і не надає повноцінну інформацію про чисельність осіб, які офіційно працевлаштовані, а отже можуть забезпечити сплату в місцевий бюджет необхідних податків (поширеними є випадки, коли на підприємстві фактично працює 10 осіб, в той час, коли офіційно зареєстровано, у кращому випадку, лише половину).

При цьому розгляд даної складової для забезпечення зростання податкових надходжень, можливо лише з врахуванням перспективи нарощування відповідної взаємодії органів місцевого самоврядування та держави. Наприклад, першочерговим є завдання прийняття відповідного законодавства, яке може розширити існуючі можливості подібної діяльності. Слід також зазначити, що для досягнення навіть незначного позитивного ефекту у цьому напрямку необхідно використовувати завдяки ефективній лобістській діяльності.

Звичайно, враховуючи те, що тіньовий сектор економіки становить реальну загрозу для забезпечення як ефективного функціонування, так і подальшого розвитку (особливо в умовах військового стану), слід зазначити, що певні заходи діяльності у цьому напрямку все-таки існують, але назвати їх результативними проблематично.

Звичайно, враховуючи те, що на сучасному етапі Україна перебуває у стані війни з російською федерацією, що, в свою чергу, формує систематичні загрози для оптимального функціонування підприємств та систематичного наповнення бюджетів, необхідно зазначити, що наразі, як і в перші 5-7 років після закінчення військового стану, важливе значення має приділятися саме збалансованій та зваженій взаємодії між місцевими та державними органами влади.

Перші напрямки, принаймні, декларативні, у цьому напрямку були визначені у 2023 році і пов’язано із значним розширенням напрямків надання субвенцій (рис. 3.1).

Зокрема, до нових видів можна віднести виділення коштів з державного бюджету на:

- придбання шкільних автобусів;

- створення безпечних умов у закладах середньої освіти;

- забезпечення підтримки окремих заходів та засобів у системі охорони здоров’я;

- інші різновиди державних субвенцій (наприклад, на придбання житла для сімей учасників антитерористичної операції, для внутрішньо переміщених осіб, для розвитку сімейних та інших форм виховання, створення служб підтримки осіб, постраждалих внаслідок насилля).

Рис. 3.1 Структура трансфертів із державного бюджету місцевим бюджетам у 2023 році [30]

Таким чином, аналізуючи перспективи нарощування дохідного потенціалу в системі місцевих фінансів необхідно зазначити, що важливе значення має впровадження якомога більшого та ширшого комплексу заходів, необхідних одночасно як для забезпечення належного поточного розвитку (наприклад, шляхом активізації господарської діяльності), так і впровадження систематичного моніторингу сучасного стану бюджету та існуючих для його подальшого розвитку і використання можливостей. Зокрема, важливе значення має збалансована діяльність як органів місцевої, так і державної влади. У першому випадку мова йде про необхідність активізації діяльності щодо пошуку об’єктів, які можуть бути оподаткованими, сприяння у налагодженні ефективної взаємодії з іноземними партнерами, з метою

створення нових напрямків діяльності, втілення спільних партнерів). Що ж стосується органів державної влади, то в цьому випадку, окрім надання необхідного обсягу ресурсів у вигляді дотацій та трансфертів, має ще й сприяння у розробленні необхідної нормативно-правової бази для забезпечення розширення податкових надходжень, зменшення втрат від тіньового сектору на місцевому рівні.

3.2 Можливості підвищення ефективності використання фінансових ресурсів територіальних громад

На сьогодні постійне прагнення до самостійності місцевих бюджетів, до подальшого розвитку та зміцнення місцевого самоврядування вимагає більшої фінансової незалежності та життєздатності органів місцевої влади. У зв'язку з цим постає питання пошуку нових інструментів та методів збільшення доходів місцевих бюджетів. Важливе значення має закріплення за місцевими бюджетами таких податків, які гарантуватимуть органам місцевого самоврядування стабільні надходження доходів та їх рівномірний горизонтальний розподіл. Слід зазначити, що на сучасному етапі в українських громадах функціонує інституціональний підхід до управління фінансами (рис. 3.2), який не завжди відповідає існуючим очікуванням та потребам (особливо яскраво відповідна тенденція простежується у так звані «часи потрясінь», пов'язані з введенням систематичних обмежень в результаті дії коронавірусу або повномасштабного російського вторгнення, коли існує потреба у швидкому та результативного реагуванні).

Вкрай важливим є і грамотних розподіл основних видатків. Зокрема, проведення бюджетів об'єднаних територіальних громад, дає можливість стверджувати, що впродовж 2018-2022 рр найвищі темпи зростання були продемонстровані наступними статтями видатків:

- забезпечення державного управління – 50,5%;
- економічна діяльність – 35,6%;

- освіта – 21,8%
- фізкультура і спорт – 26,2%.

Рис. 3.2 Інституційний підхід до управління місцевими фінансами

[Джерело: складено автором на основі: 38]

Негативне значення має систематичне зниження обсягів видатків на сприяння належного функціонування житлово-комунального господарства.

Слід зазначити, що соціально-економічна спрямованість коштів місцевих бюджетів у більшості випадків сполучається з обмеженістю відповідних ресурсів для виконання як власних так і делегованих повноважень У результаті можна спостерігати значне погіршення основних показників, за допомогою яких можливо характеризувати належний рівень соціального забезпечення та економічного зростання української економіки [23, с. 143].

Аналізуючи головні негативні причини, які призводять до суттєвого зниження бюджетних видатків місцевих громад, є відсутність:

- необхідних стимулів у головних розпорядників бюджетних коштів, які необхідні для ефективного використання коштів місцевих бюджетів;

- підходів до наукового проведення оцінки використання коштів ;

- науково обґрунтованих способів прийняття рішень стосовно використання бюджету з метою подальшого вибору оптимального наррямку використання бюджетних коштів [19,32].

Тобто, головними напрямками, спрямованими на підвищення ефективності використання коштів місцевих бюджетів можна вважати:

- розробку належних стимулів та мотивації для головних розпорядних коштів з метою подальшого ефективного використання коштів місцевих бюджетів;

- визначення науково обґрунтованих (або, як альтернативний варіант, таких, що можуть враховувати досвід інших громад, як українських, так і зарубіжних) для забезпечення послідовної оцінки ефективності використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів;

- активне використання інноваційних підходів з метою подальшого прийняття рішень стосовно вибору найбільш оптимального варіанту використання коштів місцевих бюджетів в процесі їх виконання.

Незважаючи на те, що процес децентралізації в Україні розпочався та протікає вже не один рік, на жаль, в окремих очільників громад відсутнє чітке бачення того, що важливо не просто виконати певне завдання, використавши при цьому заплановану частину грошових коштів, а виконати її максимально результативно, з досягненням певного соціального ефекту, який в подальшому сприятиме і позитивним змінам економічної складової.

У зв’язку з цим виникає потреба у розробленні та подальшому впровадження результативних заходів, спрямованих на покарання саме за неефективне використання відповідних ресурсів. Наприклад, якщо певна комунальна установа не досить результативно використовує виділені для її

діяльності кошти, можливо на наступний бюджетний рік зменшити обсяг асигнувань, що сприятиме розробці більш результативних заходів та досягненню позитивного ефекту. Важливо також, щоб призначення відповідної міри мало реальність застосування по принципу невідворотності покарання (наприклад, якщо використовувати зменшення асигнування, то відповідна сума у відсотковому відношенню має повністю відповідати тому обсяну коштів, на які було завдано збитків).

Звичайно, використання лише заходів, пов'язаних з покаранням, не дасть можливості забезпечити у подальшому формування тільки результативних витрат і навіть може певним чином зашкодити належному розвитку відповідної галузі (як варіант, шляхом відтоку кадрів). Саме тому, одним з найбільш дієвих варіантів у цьому випадку є збалансування як мотиваційної, так і караючої складових [27].

У якості першої можна розглянути матеріальне стимулювання працівників (у випадку результативного та з відносно мінімальним обсягом фінансових затрат втілення окремого проєкту або його окремого напрямку), надання додаткових ресурсів на забезпечення подальшого та повноцінного розвитку усіх складових окремих проєктів, надання можливостей для подальшого професійного зростання (наприклад, шляхом закордонного стажування з відповідного напрямку професійної галузі). Крім того, якщо мова йде про комунальні та бюджетні установи, для них також можна ввести заохочення, пов'язане з можливістю самостійного використання зекономлених ресурсів (наприклад, для поліпшення матеріально-технічної бази) [12].

Досягнення більшого ефекту можливе у тому випадку, коли впровадження заходів, спрямованих (як у коротко-, так і у довгостроковій перспективі) носитиме зважений характер і об'єднуватиме зусилля не лише органів місцевого самоврядування, а у регіональної влади, котра може вжити заходів щодо впровадження наступних напрямків:

- сприяння у забезпеченні зростання рівня конкурентоспроможності на території окремої адміністративної одиниці;

- вжиття заходів для зменшення рівня соціальної напруженості (вкрай важливо провести попередній аналіз вивчення подібної ситуації у кожному окремо взятому регіоні, так як проблематика може мати різний характер; у сучасних умовах додатково необхідно враховувати вплив таких факторів, як рівень віддаленості від лінії фроту, систематичність ракетних обстрілів, чисельність внутрішньо переміщених осіб (як явних, так і потенційних);

- сприяння у підвищенні рівня довіри місцевого населення до органів місцевого самоврядування та активізація процесу створення робочих місць;

- підвищення рівня інформатизації, що сприятиме у забезпеченні швидкого та результативного прийняття необхідного рішення;

- формування спеціальних рад, необхідних для забезпечення розвитку окремих територій.

Варто зазначити, що впродовж останніх років все більше поширення отримує впровадження організаційно-економічного механізму вдосконалення розвитку місцевих бюджетів (рис. 3.3), спрямованого на більш раціональне споживання місцевих фінансових ресурсів завдяки підвищенню рівня інвестиційної привабливості та посилення конкурентних переваг окремих громад. При цьому основними важелями, які забезпечують покращення можна вважати:

- забезпечення доступності бюджетних кредитів (з можливістю хоч і несуттєвого, але коригування обсягів з врахуванням військового стану та можливих економічних викликів);

- надання муніципальних гарантій та податкових пільг;

- активне залучення ОМС до реалізації перспективних інвестиційних проєктів за допомогою використання бюджетних джерел фінансування інвестицій, а також розміщення муніципальних позик;

- активна участь в інвестиційних програмах суб'єктів підприємницької діяльності за допомогою використання муніципального приватного партнерства.

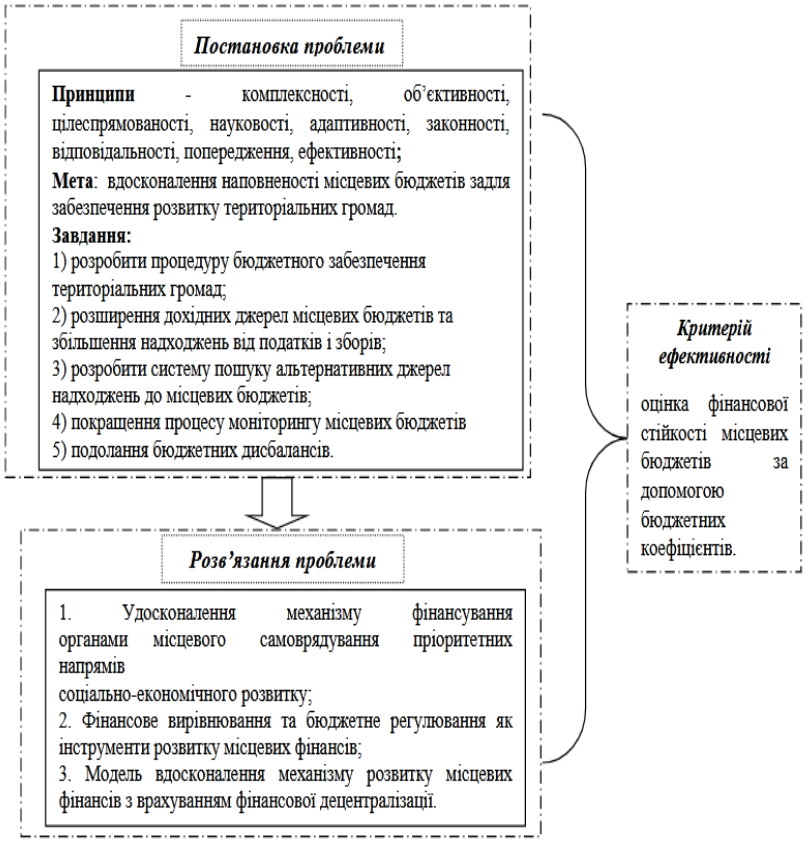

Рис. 3.3 Організаційно-економічний механізм вдосконалення розвитку місцевих бюджетів

[Джерело: складено автором на основі: 31]

Незважаючи на те, що зараз Україна стикнулася з повномасштабним російським вторгненням, багато експертів звертає увагу на необхідність запровадження та поступового виконання напрямків діяльності, які б забезпечували в тому числі й підвищення ефективності використання фінансових ресурсів територіальних громад в середньостроковій перспективі. До головних напрямків діяльності у цьому випадку можна віднести:

- надання окремих суспільних благ має відбуватися тим рівнем самоврядування, який є найбільш ближчим до споживача, що сприятиме більшому врахуванню інтересів суспільства, яке мешкає на відповідній території;

- потреба у наданні суспільних благ повинна мати чітко окреслений характер, а також враховувати можливість і доцільність їхнього надання приватним сектором економіки;

- забезпечення максимальної диверсифікації доходів місцевих бюджетів;

- сприяння в обмеженому впливі міжбюджетних трансфертів на ефективність функціонування ОМС;

- підприємства та установи, які належать до місцевого самоврядування повинні мати законно встановлене право на проведення господарської діяльності, яка носитиме самостійний характер, базуватиметься на договірних відносинах і не залежатиме від рішень,які приймаються місцевою владою;

- наявність у місцевого самоврядування достатніх податкових повноважень з метою ефективного запровадження результативного впливу на економічний розвиток власних територій;

- активізація залучення інвестицій в реальний сектор економіки;

- за можливості, створення умов для розвитку вільної конкуренції, яка виступатиме в якості рушійної сили розвитку комунальних підприємств та бюджетних установ;

- максимальне залучення мешканців відповідної громади в процес управління місцевими та регіональними ресурсами.

Розглядаючи можливості підвищення ефективності використання фінансових ресурсів територіальних громад, необхідно зазначити, що однією з головних причин щодо нераціонального застосування наявних ресурсів є відсутність належної мотивації серед робітників та осіб, відповідальних за організацію та здійснення видатків. Однією з причин цього є неправильні управлінські рішення. Саме тому вкрай важливо забезпечити належний розвиток підходів, спрямованих як на покарання, так і на заохочення різних відповідальних осіб в прийняття та втілення відповідних рішень. Впродовж останніх років все більшого поширення набуває думка про те, що, незважаючи а децентралізацію, для забезпечення ефективного формування та використання бюджету на місцевому рівні, вкрай важливо забезпечувати

участь і регіональної та державної влади. При цьому важливе значення має саме не пряме втручання, а сприяння у проведенні дієвих заходів, спрямованих на підвищення рівня конкурентоздатності територіальних громад (якщо казати про регіональний рівень) або прийняття результативних законів, які сприятимуть, наприклад, розвитку механізму оподаткування та легалізації діяльності підприємств.

Висновок до розділу 3

Враховуючи те, що з децентралізацією на місцевий рівень було передано не лише певний обсяг фінансових ресурсів, а й окремі повноваження (обсяг видатків по яким не завжди можна спів ставити з наявними у бюджетах коштами) все більш актуальним стає питання щодо ефективного наповнення бюджетів громад та їх подальшого використання.

Необхідно зазначити, що для забезпечення процесу виконання дохідної частини місцевого бюджету необхідно не лише створювати належні умови для розвитку місцевих підприємств та виробництв (хоча це також є важливим фактором), але й систематично проводити моніторинг використання об’єктів нерухомості, земельних ділянок, по можливості знаходити їх власників та стягувати з них відповідну оплату, а також вивчати ті можливі сфери та напрямки, використання яких допоможе систематично поповнювати бюджет.

Аналізуючи особливості поводження з видатковою частиною, слід зазначити, що найбільш дієвим аспектом для ефективного використання коштів є застосування як мотивуючої, так і штрафної складових, що дасть змогу розпорядникам коштів сформувати чітке бачення своєї діяльності для забезпечення подальшого належного розвитку громади за умови економії коштів.

ВИСНОВКИ

В процесі написання роботи було виконано наступні завдання:

- відбулося ознайомлення з сутністю місцевих фінансів та їх роль у фінансовій системі країни;

- охарактеризовано інститути місцевих фінансів, які функціонують в Україні;

- розглянуто методологічні та законодавчі основи акумулювання та використання фінансових ресурсів на місцевому рівні;

- оцінено стан розвитку фінансів Мамаївської територіальної громади в 2018-2022 роках;

- проведено аналіз небюджетних способів фінансового забезпечення розвитку територіальної громади;

- розглянуто можливості розвитку місцевих фінансів в Україні в сучасних умовах.

Отже, можна зробити висновок про те, що місцеві фінанси – це, одночасно першооснова для функціонування та розвитку місцевих територій (зокрема, забезпечення належної діяльності комунальних закладів освіти, медицини) і один з елементів для відповідного державного розвитку. Формування системи місцевих фінансів пов’язано із використанням як власних коштів, отриманих, наприклад, від податку з доходів фізичних осіб, податку на підприємницьку діяльність, а також залучених коштів (наприклад, в результаті активізації міжнародної діяльності, запровадження спільних проєктів, залучення дотацій). Забезпечення належного функціонування системи місцевих фінансів неможливе без належної діяльності відповідних інституцій, основними серед яких є: місцеві бюджети; місцеві податки і збори, цільові фонди органів місцевого самоврядування, комунальний кредит, місцеві позики.

Особливе значення в процесі формування та використання місцевих бюджетів відіграла децентралізація, яка дозволила декільком населеним

пунктам об’єднатися у відповідні громади та розпочати результативне застосування наявних можливостей. Якщо оцінювати специфіку використання ресурсів Мамаївською об’єднаною територіальною громадою, то починаючи з початку децентралізації, найбільший обсяг ресурсів використовувався, спочатку, для вирішення питань, пов’язаних з ремонтом навчальних закладів (стан яких був негативним через постійну відсутність коштів при бюджеті, який керувався з центру). В подальшому, після початку пандемії коронавірусу та, у подальшому, повномасштабного російського вторгнення, акцент змінився на медичне забезпечення та необхідність створення належної системи соціального захисту населення. Впродовж звітного періоду відбувалися також і систематичні зміни у структурі самого бюджету. Зокрема, спеціальний фонд існував впродовж всього звітного періоду, але частка його наповнення систематично змінювалася. Зокрема, у 2019 році до нього надійшло всього 0,1% від загального обсягу доходів, але вже у 2020 році, в розпал пандемії ковіду та необхідності впровадження ефективних заходів розповсюдження відповідної інфекції, частка надходжень складає 16,3%, що є своєрідним рекордом. Аналізуючи специфіку його формування у подальшому, необхідно зазначити, що в громаді до початку повномасштабного вторгнення використовувалася практика, відповідно до якої використання відповідних резервів повинно було мати лише епізодичний характер. Про що свідчить зменшення у наступному році і, навпаки, зростання вже у 2022 році, після початку військових дій. Що ж стосується використання залучених коштів, то Мамаївська ОТГ застосовує, переважно дотації. Лише одне комунальне підприємство впродовж останніх років закупило необхідну техніку під час міжнародної співпраці.

Важливе значення для ефективного використання доходів місцевих бюджетів є систематичний моніторинг основних доходів та видатків, а також стимулювання (як позитивними, так і негативними методами) спеціалістів та розпорядників кошти до результативного використання наявних ресурсів. Це дасть змогу і зекономити певний обсяг коштів (що є важливим під час

воєнного стану) і створити належні умови для подальшого розвитку та проведення більших обсягів робіт. Впродовж останніх років все більшого поширення отримує підхід відповідно до якого, забезпечення впровадження всіх необхідних, для подальшого покращення ситуації, як з наповненням, так і з використанням бюджету повинна мати комплексний характер та залучати як місцеві, так і регіональні, а також державні органи влади. Крім того, впродовж останніх років все більше поширення отримує впровадження організаційно-економічного механізму вдосконалення розвитку місцевих бюджетів, що має сприяти покращенню не лише наповненню , а й контролю за ефективністю використання бюджету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьєва Є.А. Фінансово-правова основа діяльності об'єднаних територіальних громад. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2020. Випуск 4(48). С. 54–58.

2. Беновська Л. Я. Фінансове вирівнювання в контексті реформи децентралізації влади: проблеми та перспективи. *Світ фінансів.* 2019. № 2(59). С. 85-97

3. Боковикова Є.О. Актуальні проблеми формування доходів місцевих бюджетів: правові аспекти. *Теорія та практика сучасної юриспруденції: матеріали XXIII науково-практичної конференції. Харків*, 2020.- 293 с.

4. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (зі змінами та доповненнями)

5. Венцель В. Т. *Реалізація соціальної функції держави в умовах трансформації державного управління: фінансово-економічний механізм: монографія.* Вид-во «Рута» 2020.- 372 с.

6. Венцель В. Т. Соціальний характер трансформації державного управління Харків, 2021.- 263 с.

7. Волкова В.В., Волкова Н.І. Організаційно-економічні засади розвитку місцевих бюджетів в умовах реформування місцевого самоврядування (на прикладі Вінницької міської територіальної громади). *Економіка і організація управління.* 2021. № 4(44). С. 258–167.

8. Волкова В. В., Волкова Н. І. *Місцеві фінанси. Навчальний посібник.* Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2022. – 105 с.

9. Гончар Г.П. Особливості формування доходів місцевих бюджетів. Інфраструктура ринку. *Серія «Гроші, фінанси і кредит».* 2020. Вип. 45. С. 225-232

10. Грубляк О.М., Карвацький М.В., Лисенко Ж.П., Юрій Е.О. *Фінансова безпека держави: навч. посіб.* Чернівці: Рута, 2019 –201 с.

11. Далєвська Т. А. Бюджетне регулювання міжбюджетних відносин. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Випуск 21. С. 583-585.

12. Дема Д.І. Трансформація місцевих податків та зборів в Україні. *Наукові горизонти,* 2019. № 4. С. 13–20

13. Дяченко С.А. Аналіз розвитку інституту місцевих бюджетів в Україні: тенденції та прогнози. *Інвестиції: практика та досвід.* 2021. №8. С. 63–69.

14. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р., № 280/97-ВР (зі змінами та доповненнями)

15. Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII (зі змінами та доповненнями)

16. Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» 07 червня 2001 р. № 2493-III (зі змінами та доповненнями)

17. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 № 1508-VII (зі змінами та доповненнями)

18. Замкова Н., Гнидюк І. Фінансова політика субнаціонального рівня. *Вісник КНТЕУ.* 2020. №3. С. 66-78

19. Заруцька О.П. Фінансова самостійність місцевих бюджетів як підґрунтя їх стійкості в умовах бюджетної децентралізації. *Агросвіт.* 2021. № 18. С. 28–35.

20. Збірник праць учасників VIII Всеукраїнської науково-практичної інтернет- конференції «Фінансові інструменти регіонального розвитку» (3 листопада 2022 р.). Житомир : Поліський національний університет, 2022. -340 с.

21. Катан Л.І., Качула С.В., Демчук Н.І., Павлова Д.К. Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України. *Агросвіт. 2020.* № 3. С. 3–12.

22. Конституція України (прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996.) Редакція від 15.04.2015 (зі змінами та доповненнями)1

23. Коробцова, Д. В. Правове забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану/ Коробцова Д. В. // *Аналітично-порівняльне правознавство.* - 2022. - № 2. - С. 141-146.

24. Клочан В.В., Мірошник В.О., Надточий К.П. Особливості об'єднання територіальних громад в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 1. С. 142–147.

25. Кузьмак О.М. Світовий досвід формування бюджетного потенціалу місцевих фінансів в умовах децентралізації. *Економічний форум.* 2021. № 2. С. 135–141

26. Куриляк Т. П. Теоретичні аспекти видатків місцевих бюджетів, їх роль і призначення для людського розвитку. *Актуальні питання фінансової теорії та практики: збірн. матер. Шостої заоч.-дистанц. конф. студентів і молодих вчених, м. Тернопіль, 30 лист. 2020 р. Тернопіль: ТНЕУ*, 2020. С. 89 – 95

27. Люта О. В. Місцеві бюджети: їх сутність та призначення у забезпеченні соціально-економічного розвитку території. Проблеми та перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України: *матеріали V Всеукр. наук.-практ.інт.-конф.* (м. Суми, 19–20 листоп. 2020 року). Суми : Сумський державний університет, 2020. С. 178–180

28. Мельник М., Лещух, І., Щеглюк С. Трансформація структури економіки міст Західного регіону України: секторальний вимір. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики, 2021 С. 382-389

29. Офіційний сайт Мамаївської об’єднаної територіальної громади: веб-сайт. URL : https://mamaivska-gromada.gov.ua/

30. Офіційний сайт Міністерства фінансів України: веб-сайт. URL : https://www.mof.gov.ua/uk

31. Павлючук Т. С. Місцевий бюджет: його сутність та територіальний брендинг як інструмент місцевого розвитку. Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку *: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ.*

інт.-конф. (м. Острог, 22 жовт. 2021 р.). Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. С. 114–118

32. Полторак А. С. Теоретична концептуалізація фінансової безпеки держави. *Фінансовий простір.* 2020. № 4 (40). С.28-42.

33. Плукар Л.А. Місцеві бюджети в умовах децентралізації: теоретичні аспекти. Вісник Сумського національного аграрного університету. *Серія «Економіка і менеджмент».* 2019. Вип. 4 (82). С. 160–165

34. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану» № 252 від 11 березня 2022 року (зі змінами та доповненнями)

35. Радіонов Ю. Д. Формування видатків бюджету : *монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т,* 2019.-616 с.

36. Радіонов Ю. Д. Управління фінансовими ресурсами держави в умовах воєнного стану. *ЕкономікаУкраїни.* 2023. № 1. С. 20-43

37. Савастєєва О.М. Теоретико-методологічне забезпечення бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах трансформації міжбюджетних відносин: дис. док. екон. наук: спец. 08.00.08. Чернігівський нац. технологічний ун-т. Чернігів. 2020. -517 с.

38. Сірик З. Фінансова децентралізація як передумова нарощення потенціалу місцевого самоврядування в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2020. №1. С. 10-20.

39. Сидорович М. *Муніципальні фінанси : навч. посіб. для студентів вищ.навч. закл. / Марія Сидорович. Київ : НаУКМА,* 2021. – 68 с.

40. Сокровольська Н.Я., Корбутяк А.Г., Юрій Е.О., Гаватюк Л.С. Фінанси територіальних громад: навч. посіб. Чернівці: Рута, 2019.– 200 с.

41. Стрижак Є.Ю., 2021. Особливості об’єднаної територіальної громади як суб’єкта бюджетних правовідносин. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, 3, с. 144-149.

42. Тарасюк М. Бюджетне планування в Україні / М. Тарасюк // *Вісник КНТЕУ.* – 2018. – № 2. – с. 19-31.

43. Фоменко Ю.О. Правове регулювання бюджетного процесу в Україні: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Ун-т держ. фіскальної служби України. Ірпінь. 2019. 237 с.

44. Щур Р.І., 2018. Фінанси територіальних громад: особливості формування в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство,* 2018- № 20 (3), С. 162-165.

45. Ярошенко В.І., Семигуліна, І. Б., 2020. Світовий досвід державної підтримки в системі публічного управління розвитком територіальних громад. «Problems of Economy», 45 (4), 2020, С. 19-28

ДОДАТКИ